

לונגא עג'ם מאת סמי ח'שיבון

מדברי המלחין והכנר בן זמננו סמי ח'שיבון :
"בד"כ, שם היצירה מצביע על שם הז'אנר, שם המקאם ושם המלחין, לכן שם היצירה הוא :
לונגא עג'ם ח'שיבון"

סוג היצירה : אינסטרומנטאלית
ז'אנר : לונגה
מקאם : עג'ם סול (הסולם של המקאם זהה מבחינת ההיבט הסולמי לסולם סול מז'ור המערבי)
מיזאן : פוקס - תבנית מקצבית ספציפית במשקל זוגי 2/4
טמפו : מהיר
מנעד : רחב מאד - מסול עד סי
סגנון : אמנותי קלסי
צורה : רונדו- א-ב-א-ג-א-ד-א-ה-א
מרקם : חד קולי-אוניסונו

היצירה נכתבה בחודש אוגוסט 2008, ובוצעה לראשונה על בימת בית האופרה בקהיר בנובמבר 2008 במסגרת פסטיבל וקונגרס המוסיקה הערבית.

מאפיינים מוסיקליים בולטים

- ניגודים משלימים, כגון : גבוה-נמוך, זרימה לעומת הפסקה פתאומית, ארוך-קצר, עולה-יורד, קעור-קמור, צפוי-הפתעה, מתח-רפיון, קפיצה ומילוי בסקונדות, לגאטו-סטקאטו, פשוט-מורכב (תסלים לעומת הח'אנה).
- עקרון מבני המושתת על שילוב בין היסוד החוזר והמשתנה.
- ריבוי במודולציות, הזזות וסקוונצות, סינקופות, צלילים זרים, המיולות, הפסקות פתאומיות במקומות בלתי צפויים, דחיית פתרון מודאלי, הופעת צלילים מרכזיים על פעמות לא מוטעמות.
- סימטריה בין היחידות המלודיות, שאילה ותשובה, בלאנס ואיזון בין החלקים וכן בתוך החלקים.
- גיוון בעקומות המלודיות (קנטורים) – גיוון בתחומי ההתרחשות (שינויי רגיסטרים).
- שיבוץ מוזאיקה של מוטיבים ופיתוחם בדרכים שונות.
- ריבוי בגורם ההפתעה בפרמטרים שונים.
- שימוש מתוחכם בפסאג'ים ובפיגורות ריתמיות מורכבות.
- פיתוח מנעדי :
 - תסלים – סול - סי = 10 צלילים
 - ח'אנה 1 – סי - רה = 10 צלילים
 - ח'אנה 2 – סול - רה = 12 צלילים
 - ח'אנה 3 – סול - סי = 17 צלילים
 - ח'אנה 4 – רה - לה = 12 צלילים

בעוד ז'אנר הלונגא נפתח בדרך כלל ב-ח'אנה I (בית) ולאחר מכן מופיע התסלים (הפזמון), לונגה זו נפתחת בתסלים (פזמון).

על מאפייני החטיבות

הצגת המקצב הראשי וביסוס צליל הפינאליס של היצירה:

לפני החלק הראשון – ה"תסלים" – מופיעה תבנית מחזורית - שכיחה ושימושית האופיינית ללונגות רבות (בעיקר אלו ממקור טורקי). המקצב הבסיסי של היצירה וכן הצליל הראשי של המקאם הנם מעין כרטיס ביקור שלה. יחידה פותחת זו מתפקדת בהמשך כזו המפרידה בין ה"תסלים" לבין שאר החלקים.

- **התסלים- הפזמון:** בנוי מ- 8 תיבות (4+4) בצורת שאלה ותשובה - כל 4 תיבות מחולקות ל-2+2 (פריודה). השאלה מסתיימת על צליל לה, אך התשובה על צליל סול. הצגת הרעיון המלודי וביסוס המקאם הראשי של היצירה מוצגים בקו מתאר יורד.

- **ח'אנה 1 (בית ראשון)** חלק זה מתחיל מצליל סי נמוך, מוטיב ריתמי סינקופאלי חדש, ובניגוד ל-תסלים, כיוון המלודיה בעלייה. הח'אנה בנויה מ-16 תיבות – הרעיון המלודי מחולק לשני חלקים 8+8 - כל 8 תיבות מחולקות ל-4+4 (פריודה). ב- 8 תיבות הראשונות ניתן לזהות את החזרה הסקוונציאלית על שתי התיבות הראשונות, ובדומה ל- תסלים, ארבע התיבות הראשונות מסתיימות על צליל לה (תיבה 14), בעוד שארבע התיבות הבאות מסתיימות על צליל סול, ועל פעמה לא מוטעמת; עובדה זו מעכבת את תחושת הסיום ודורשת במקומו המשך. הרעיון הבא בנוי מ- 4+4 תיבות על פני תבנית סינקופאלית סקוונציאלית (1+3), כאשר בכל פעם השינוי חל על התיבה הרביעית בלבד. בפעם האחרונה ובאופן מפתיע, מסתיים החלק בסינקופה על צליל זר (מי במול) עם הפסקה ופרמאטה; קו המתאר הוא קעור (עליה לעומת ירידה); המבנה הפנימי הוא: א-א-ב-ב', וללא מודולציות.

- **ח'אנה 2:** חלק זה מחולק לשתי חטיבות - **הראשונה:** נפתחת בצליל סי גבוהה (ת' 27), וכאן לראשונה מופיע צליל ארוך לשם שינוי וגיוון. חלק זה בנוי מ- 12 תיבות החוזרות פעמיים (12+12) בכל פעם השינוי הוא רק בתיבה האחרונה (ת' 39+38) - כל 12 תיבות מחולקות ל-6+6 תוך שימוש בהמיולה, בסקוונציות, ובצליל זר (סול #) המתפקד כטון מוביל פנימי לצליל לה, והגורם לטשטוש הגבולות בין היחידות, ולהגברת המתח, הזרימה והכיווניות. **והשנייה:** בנויה מ- 8 תיבות החוזרות פעמיים (8+8), היא פותחת באותו רעיון של ח'אנה I אך המשכו משתנה תוך שימוש בהמיולה ובסקוונציות. לקראת הסוף יש עצירה על סי דרך פה בקאר, קרי, מהלך מודולטורי מהיר למקאם "לאמיי". בפעם השנייה מהלך זה זורם אל עגים סול. בחלק זה ישנם שתי עקומות, הראשונה יורדת בהדרגה והשנייה קמורה. המבנה הפנימי של החלק הוא: א – א' – ב – ב'.

- **ח'אנה 3:** בית זה הינו שיא באופי ובאווירה של היצירה. הוא מחולק לשתי חטיבות ברורות. **החטיבה הראשונה** נפתחת במוטיב הראשיתי של ח'אנה 1. הרעיון הסינקופאלי תקף ומופיע בווריאציות שונות. האירועים מגיעים לשיא בעקומה מלודית קעורה ברגיסטר הגבוה. הרעיון המלודי בנוי מ- 4 תיבות החוזרות פעמיים כאשר בכל פעם השינוי הוא רק בתיבה הרביעית, לאחר מכן מופיעות 4 תיבות בעלות מודולציה למקאם "שד ערבאן". **בחטיבה השנייה** יש שימוש חוזר על אותן 4 תיבות שהופיעו, אך הפעם עם שינוי בתיבה הרביעית (לה בקאר במקום לה במול); לאחר מכן מופיעות 4 תיבות בעלות מודולציה למקאם "שוק-אפזא" על סול. המבנה הפנימי של חלק זה הוא: א – א' – ב – א – א' – ג.

- **ח'אנה 4:** פותחת בצליל ארוך בדומה להתחלת ח'אנה 2, צליל רה הארוך משמש כ"גמאז" של סולם מקאם "נכריז" על סול. המעבר המודולטורי המיידני מוביל למקאם רחוק יחסית. קו המתאר הוא בכיוון עולה המכיל מהלך הבנוי מצליל אחד ארוך ואחריו קבוצת צלילים קצרים במהלך דימוי- סקוונצה. בהופעתו הראשונה המשפט מסתיים על דו # - צליל מתוח מאוד המתפקד כטון מוביל פנימי לצליל רה. בהופעתו השנייה של המשפט בולטים שני צלילים בצורה חופשית (פרמאטה) ובהרחבה ריתמית (האטה) – אותם שני צלילים שהופיעו בתיבה 22 בח'אנה 1.

- **תסלים:** מופיע עם תוספת, בעצירה סינקופאלית פתאומית על דו, שלאחריה הפסקה ואז מעין קודטה המגבירה את המתח ומסיימת בסגירה חזקה מלהיבה הגורמת ל-Wow!!!

צלילי התחלה וסיום של החלקים:

| מתחיל בצליל | מסתיים בצליל | תסלים |
|-------------|--------------|---------|
| סול | סול | ח'אנה 1 |
| מי במול | סי | ח'אנה 2 |
| סול | סי | ח'אנה 3 |
| סול | סי | ח'אנה 4 |
| פה # | רה | |

נקודות זיקה בין הח'אנות:

- ח'אנה 1+3: מתחילות באותו מוטיב.
- ח'אנה 2+4: מתחילות באותו רעיון של צליל ארוך.
- ח'אנה 1+4: מסתיימות באותו רעיון.
- ח'אנה 2+3: מסתיימות באותו מוטיב.

על המקאמאת:

סולם מקאם "לאמי" בטרנספוזיציה על סי, הבנוי מצירוף רציף של שני טטראקורדים: כורד (פריגי) על סי + כורד על מי (סי, דו, רה, מי, פה, סול, לה, סי). מקאם זה בנוי במקור על רה - (ז"א כורד על רה + כורד על סול) - שימושי מאוד באסכולה העיראקית. ספרים אחרים טוענים שדרגת היסוד של מקאם זה היא "מי", ועל כן הוא בנוי מצירוף של שני טטראקורדים: הראשון כורד על "מי" והשני כורד על "לה" ומכאן בא השם "לה-מי" = "לאמי" !!!

סולם מקאם "נכריז" בטרנספוזיציה על סול – (במקור הוא בנוי על דו), הבנוי מצירוף רציף של פנטאקורד "נכריז" על סול (5 צלילים) וטטראקורד "נהואנד" על רה (רה מינור).

סול, לה, סי במול, דו #, רה, מי, פה, סול

סולם מקאם "שד ערבאן": הבנוי מצירוף מופרד של שני טטראקורדים: הראשון חיגאז על סול והשני חיגאז על רה. - סול, לה במול, סי, דו + רה, מי במול, פה #, סול.

סולם מקאם "שוק-אפזא" בטרנספוזיציה על סול – (במקור הוא בנוי על סי במול): הבנוי מצירוף מופרד של שני טטראקורדים: הראשון עגים על סול והשני חיגאז על רה. סול, לה, סי, דו + רה, מי במול, פה #, סול.

פינאליס: צליל יסודי המתחיל את הטטראקורד הראשון.

גמאז: צליל "דומיננטי" המתחיל את הטטראקורד השני, והנחשב לשני בחשיבותו אחרי הפינאליס.

המיזאן (מהמילה מוזנים), פירושו תבנית תיפוף מחזורית הבנויה משילוב של מקצב ומשקל; מעין מודוס ריתמי המתקבל מארגון של גוונים (נקישות: דום, תק, הס) על ציר המשך. יש להדגיש שהמוסיקה המזרחית מתאפיינת בריבוי שמות "המיזאנים". השם של המיזאן מצביע על מספר הפעמות במחזור (משקל), ועל אופן ארגון הנקישות הספציפי (תבנית מקצבית קבועה ומחזורית). המיזאן במוסיקה הטורקית נקרא בשם "אוסול".